

גליון צ"ט (שנה ב')
חג הסוכות תשפ"ה

באר יעקב

שיעורי הגאון הגדול מוה"ר רבי יעקב גרינוואלד שליט"א
רב בית המדרש הדסידי בעלזא "זכרון רפאל" בני ברק וחבר הבה"צ דקהל מחזיקי הדת באר"י

אתרוג שנצטמק ונפחת שיעורו

תלוי בטעם שיעור כביצה באתרוג ✦ מחלוקת האחרונים לדינא בזה ✦ ראייה מדבריי הראשונים שנצטמק פסול ✦ טעם נוסף לפסול שצריך 'מינכרא לקיחתן' ✦ דעת הביכורי יעקב שאין לפסול מטעם זה ✦ מחלוקת הפוסקים באתרוג הירוק ✦ דעת הביכורי יעקב כמובנת דברי התוספות ✦ ביאור האבני נור שצריך שיעור מחלכה למשה מסיני ✦ ביאור נוסף בדין נצטמק וברעת המגן אברהם ✦ דין נצטמק בשאר ימים

לאו משום דבעי הדר', ודחו 'לא, משום דלא גמר פירא'. פירוש, שלעולם יתכן שלדעת רבי יהודה אין דין הדר לפסול, ומה שמצריך שיעור באתרוג הוא מטעם אחר, שכל שהוא פחות מכביצה מסתמא לא נגמר הפרי.

מבואר מדברי הגמרא, שיש לומר שני טעמים בפסול אתרוג שאין בו שיעור כביצה, או משום שאינו הדר, או משום שלא נגמר הפרי. ואם כן יש לומר שדין אתרוג שהיה בו שיעור כביצה ונצטמק ונפחת משיעורו, תלוי בשני טעמים אלו. שאם הטעם הוא משום

רבי מאיר ורבי יהודה במשנה (סוכה לד): שרבי מאיר סובר ששיעורו כאגוז, ורבי יהודה סובר ששיעורו כביצה, וקיימא לן להלכה (רמב"ם הל' לולב פ"ז ה"ח: טור ושו"ע או"ח סי' תרמח סעי' כב) כרבי יהודה, שאין אתרוג פחות מכביצה.

בטעם הדבר שצריך שיעור לאתרוג, יש לומר שני טעמים. שבגמרא (שם לא:) דנו אם לרבי יהודה יש פסול 'הדר' באתרוג, או שלדעתו אין כלל פסול הדר, ורצו להוכיח בגמרא שיש פסול הדר לרבי יהודה, מזה שסובר ששיעור אתרוג כביצה, 'מאי טעמא

יש לדון, מה הדין אתרוג שהיה בו שיעור כביצה כדינו, ונצטמק ונפחת משיעורו כביצה, אם כשר למצוה או לא. וספק זה יש להסתפק בין ביום ראשון, ובין בשאר ימי החג, שהרי גם בשאר הימים צריך שיהיה באתרוג שיעור כביצה. והאחרונים האריכו לדון בענין זה, ונבאר תחילה מקור הדברים, והטעם שצריך שיעור באתרוג, ואחר כך יבואו בעזרת השם דעות הפוסקים בזה.

תלוי בטעם שיעור כביצה באתרוג
הנה, בשיעור גודל האתרוג הקטן נחלקו

פנינים

כוונת טעם המצוה בסוכה

המצוות שאין הטעם מבואר בפסוק, שאין הכוונה מעכבת בהם. והנה מדבריו שם מבואר, שנקט בפשיטות שענין זה שבמצוות שכתוב בהם 'למען' צריך לכוון הטעם ואף מעכב זה בדיעבד, אינו רק למאן דאמר מצוות צריכות כונה, אלא אפילו למאן דאמר שבכל המצוות אין צריכות כונה, היינו שאף אם לא כיוון כלל לשם מצות ה' יצא ידי חובתו, מכל מקום במצוות אלו שהתורה כתבה בהם 'למען', צריך לכוון הטעם, ואם לא כיוון אפילו בדיעבד לא יצא. שאם לא כן, לא קשה מידי מדברי הגמרא בראש השנה, ששם הרי מקשה על המאן דאמר שמצוות אין צריכות כונה כאמור. וטעם הדבר נראה, שלדעתו אין ענין זה של כוונת טעם המצוה במצוות אלו קשור לדין הכללי של כוונה במצוות, אלא הוא דין בפני עצמו, שהתורה מרמזת לנו בזה שכתבה 'למען', שזהו תנאי במצוה זו שיוכחן לטעם המצוה, וזבה לא מצאנו מחלוקת.

אולם בלשון הדרך פקודיך (שם, עיין שם) משמע, שזהו רק למאן דאמר מצוות צריכות כונה. שלדעתו הוא פרט בדין מצוות צריכות כונה, שבכל המצוות צריך לכוון לשם חובת המצוה, ובמצוות אלו צריך לכוון גם את הטעם, אבל אם בכל המצוות אינו מעכב שיוכחן, משום שמצוות אין צריכות כונה, כל שכן שאין מעכב אם לא כיוון הטעם.

הביכורי יעקב בתוספת בכורים שם מיישב את הקושיא הנ"ל מראש השנה, על פי מה שכתב **רש"י** (עירובין צו. ד"ה ועוד) בביאור קושיית הגמרא מהישן בשמיני, שהקושיא היא מבני חוץ לארץ, שיושבים בסוכה בשמיני עזרת מספיקא דיומא שמא הוא שביעי, ואם כן על כרחך שיושב בסוכה לשם טעם המצוה שהיא זכר ליציאת מצרים, ומכל מקום על הצד שהוא שמיני אינו מכוון לצאת, ואם מצוות אין צריכות כונה הרי הוא עובר על כל תוספי.

ונראה לומר בביאור כוונתו, שעל כוונת טעם המצוה אין שייך לומר תנאי, שאין שייך לומר שיושב בסוכה מהטעם של 'למען ידעו' רק אם הוא שביעי, שכל שידוע הטעם וחושב עליו הרי הוא מכוון לכך, ואם כן ודאי אין הטעם שאינו עובר על כל תוספי משום שחסר בכונת טעם מצות הסוכה, ועל כרחך שהטעם הוא משום שמוצות צריכות כונה, ולא כיוון לשבת לשם המצוה, שבוה שייך להתנות שאינו יושב לשם המצוה רק אם הוא שביעי, אך אם הוא שמיני אינו יושב לשם המצוה, ולכן אינו עובר בכל תוספי.

ידוע מה שכתב ה"ח (סי' תרכ"ט סעי' א), שאף שבכל המצוות אין צריך לכוון את טעם המצוה, מכל מקום בשלש מצוות שבהם כתבה תורה 'למען', הרי מרומז בכתוב שצריך לכוון בשעת קיום המצוה את טעם המצוה. ואחד מהם הוא מצות סוכה, שנאמר בו (ויקרא כג, מג) 'למען ידעו דורותיכם וגו'.

ולדעת הדרך פקודיך (הקדמה א אות ו; מצות מילה חלק המחשבה אות ג; ועוד), כל מצוה שטעמה מבואר בפסוק, צריך לכוון בה הטעם, ולא רק במקום שכתוב 'למען', שלזה כתבה התורה הטעם, לומר שצריך לכוון את הטעם כשמקיים את המצוה. ולכן כתב שם, שגם במצוות מילה צריך לכוון טעם המצוה, שנאמר בה (בראשית יז, יא): 'ונמלתם את בשר ערלתכם והיה לאות ברית ביני וביניכם'.

בדיעבד אם עשה מצוות אלו ולא כיוון לטעם המצוה, כתבו **הפרי מגדים** (או"ח סי' תרכ"א ס"א ס"ק א) וה**משנה ברורה** (שם ס"ק ב), שגם להב"ח אינו אלא דין לכתחילה, שבמצוות אלו יש לכוון לכתחילה גם את טעם המצוה, אבל בדיעבד גם אם לא כיוון את טעם המצוה יצא ידי חובתו.

אך הביכורי יעקב (ס"ק ג) חולק על הפרי מגדים, ולדעתו מאחר שהתורה כתבה 'למען', הרי התורה מצוה שיוכחן, ולכן אפילו בדיעבד לא יצא ללא כוונת טעם המצוה, ומי שאכל כזית פת בסוכה בלילה הראשון ולא כיוון לטעם מצות סוכה, יש לו להחמיר לאכול שוב כזית בכוונה. וכתב שם, שהוא כדין שלשה דברים בליל פסח שמבואר בפסחים (קטז). שכל שלא אמרם לא יצא ידי חובתו.

עוד כתב הביכורי יעקב, שגם לדעת הר"ן (על הרי"ף, שם; חידושים, קיד.) שאין הכוונה שלא יצא ידי חובתו כלל, אלא שלא קיים המצוה כראוי, זהו רק שם שהוא מדרבנן, אבל בסוכה שהיא מן התורה, מודה הר"ן שלא יצא אפילו בדיעבד. וכן כתב בדרך פקודיך (בהקדמה שם), שמוצות שטעמם מבואר בתורה שלפי דעתו צריך לכוון הטעם כנ"ל, אינו יוצא ידי חובת המצוה ללא כונת הטעם.

הביכורי יעקב (תוספת ביכורים, בסוף בכורי יעקב שם) מביא, שהקשו על דבריו הנ"ל מדברי הגמרא (ראש השנה כח:): 'אלא מעתה הישן בשמיני בסוכה ילקה'. והיינו שהגמרא מוכיחה מזה שהישן בשמיני אינו לוקה, שמוצות צריכות כונה, שאם מצוות אין צריכות כונה, הישן בשמיני ילקה משום 'בל תוסיף', אך על פי שלא נתכוון למצוה. ולפי דברי הביכורי יעקב מה מקשה הגמרא מסוכה, הרי בסוכה לכולי עלמא צריך כונה לעיכובא, ואם לא כיוון לא יצא, מה שאין כן בשאר

הדר, יש לפסול אתרוג שנצטמק, שסוף סוף עכשיו אין בו שיעור ואינו הדר, ומה יש לנו מזה שהיה בו מקודם שיעור כביצה והיה הדר. אבל אם הטעם הוא משום שלא נגמר פריו וכתירוץ הגמרא, אם כן אף כשאין בו עכשיו שיעור כביצה יש להכשיר, שמאחר שהיה בו שיעור ודאי נגמר פריו וכתירוץ הגמרא, ומה איכפת לנו בזה שנפחת עכשיו ונחסר משיעורו.

מחלוקת האחרונים לדינא בזה

החיי אדם (כלל קנא סעי' טז) כתב לדינא, שאתרוג שנצטמק ונפחת משיעורו פסול בכל שבעת ימי החג, משום שאינו הדר. **ובגשמת אדם** (שם ס"ק ו) כתב לבאר, שאף שלמסקנת הגמרא הטעם שמצריך רבי יהודה שיעור כביצה הוא משום דלא גמר פירא, ולא משום הדר, מכל מקום אין כוונת הגמרא לומר שאתרוג הפחות מכביצה הדר הוא, שפשוט הדבר שאינו הדר וכפי שאמרו בהוה אמינא, אלא שדחו שאלו רבי יהודה אינו סובר מפסול הדר מכל מקום פוסל פחות מכביצה משום דלא גמר פירא. אבל לפי מה שסוברים להלכה שיש פסול 'הדר', אם כן יש לפסול אתרוג שנצטמק ונפחת משיעורו, שעכשיו אינו הדר.

גם **הביכורי יעקב** (ס' תרמח ס"ק נא) פסק שלא יברך על אתרוג שנצטמק, אך הוא כתב שאם אין לו אחר יטלנו בלא ברכה, ואפילו ביום הראשון, שספק הוא ואפשר שיוצא בו, אלא שאינו יכול לברך עליו. **ובביאור הלכה** (ס' תרמח ד"ה פסול) הביא להלכה את דברי החיי אדם והביכורי יעקב שאין לברך על אתרוג שנצטמק.

אולם **החזון איש** (או"ח ס' קמח אות ב) תמה על זה, שמאחר שלמסקנת הגמרא הטעם שפחות מכשיעור פסול הוא משום דלא גמר פירא ולא משום שאינו הדר, מנין לנו לחדש מעצמנו דבר כזה שכל שהוא פחות מכביצה אינו הדר, שהרי רבי יהודה הסובר שיעור כביצה אינו פוסל מטעם הדר, ואילו רבי מאיר הסובר פסול הדר סובר ששיעור אתרוג כאגוז, ואם כן בהכרח שכל שיש בו שיעור כאגוז הוא הדר לדעתו. ולא מצאנו מי סובר שיותר מאגוז ופחות מכביצה אינו הדר.

ולכן מסיק החזון איש להלכה, שאין לפסול אתרוג שנצטמק ונפחת משיעורו, ויכול לברך עליו כל שיודעים בוודאות שהיה בו שיעור כביצה מקודם⁴. אך נראה, שגם לדעתו אם יצטמק עד פחות משיעור אגוז אין לברך עליו, שהרי לזה יש לנו ראיה מדברי רבי מאיר שאינו הדר.

גם מדברי **הברכי יוסף** (ס' תרמח אות ד) נראה שסובר להלכה שאתרוג שנצטמק ועמד על פחות מכביצה פסול. שהביא שם מה שנסתפקו חכמי דורו, באתרוג שיש בו שיעור כביצה בצמצום, ובמשך ימי החג בוודאי יפחת משיעורו והוא פחות מכביצה, אם כשר עכשיו לברכה, מאחר שעדיין יש בו שיעור כביצה, או שמא פסול אף עכשיו, שצריכים אתרוג הראוי לשבעה, כמו גבי סכך שפסק הרמ"א (ס' תרכט

סעי' יב) שאם ודאי יתייבש בתוך החג ויתחסר פסול, משום שצריך סוכה הראויה לשבעה. עיין שם בדברי הברכי יוסף. מוכח מדבריו, שזה היה פשוט לאחרונים אלו, שלאחר שיחסר משיעורו יהא פסול, ולא דנו אלא על קודם שנצטמק אם כשר או לא.

ראיה מדברי הראשונים שנצטמק פסול

לכאורה היה מקום לומר, שנידון זה אם אתרוג שאין בו כשיעור ביצה פסול משום שאינו הדר או לא, מצאנו כבר בדברי הראשונים.

שהנהגה בדין אתרוג החסר, שכשר בשאר ימי החג חוץ מיום ראשון, נחלקו הראשונים עד כמה יתחסר ויהיה כשר. **שהתוספות** (סוכה מו: ד"ה אתרוג בשביעי) כתבו על מה שאמרו בגמרא (שם לו:): שרבי חנינא מטביל ביה ברישא והדר נפיק ביה, שרבי חנינא שייר בו כשיעור שיהא עדיין ראוי לברכה. והגם שלא פירשו התוספות כמה הוא שיעור זה, לפי פשוטו נראה שכוונתם לשיעור כביצה. אך הר"ן (סוכה יח. מדפי הר"ף) כתב, שכשרות אתרוג החסר בשאר הימים, היא דווקא כשרובו של האתרוג קיים, שאז יש עליו עדיין שם אתרוג, אבל כשלא נשתייר בו רוב פסול, 'אתרוג אמר רחמנא ולא חצי אתרוג'. ולא הזכיר הר"ן כלל שצריך שיהא בו שיעור כביצה, ובפשטות משמע שמכשיר אף כשנשאר פחות מכביצה, כל שיש בו רוב.

ויש לומר שהמחלוקת תלויה בנידון הנ"ל, שלדעת התוספות צריך שיעור כביצה בכל אופן, אף כשהיה בו מקודם שיעור כביצה, שמכל מקום אינו הדר, ולדעת הר"ן עיקר הטעם של שיעור כביצה הוא משום גמר פירא, וגם בנחסר משיעורו כשר, וצריך רק שישתייר בו רוב, שאם לא כן אין עליו שם אתרוג.

אך באמת אין הכרח שהר"ן חולק על התוספות, שיתכן שלהר"ן היה פשוט שצריך שיעור כביצה, עד שלא הוצרך לפרש כן. אלא שבא להוסיף, שאפילו כשיש בו שיעור כביצה, אינו כשר אלא כשנשאר בו רוב מהשיעור שהיה בו מתחילה, שפחות מרוב אינו נחשב אתרוג אף כשנשאר בו שיעור כביצה.

וכן נקט **הב"ח** (או"ח ס' תרמט) בפשטות בכוונת הר"ן. שהטור (שם) כתב על דין חסר בשאר ימים שכשר, שאין זה אלא כשנשאר בו כשיעור. וכתב על זה הב"ח, שזה פשוט שצריך שיהא בו שיעור כביצה, ולא היה צריך הטור להשמיענו דבר זה. אלא שכוונת הטור להוציא מדעת הר"ן, הסובר שאין די בזה שנשאר כשיעור כביצה אלא צריך שישאר בו רוב אתרוג, ולכן כתב הטור שאם נשאר בו כשיעור כשר, ואפילו כשהוא פחות מרוב⁵.

התרומת הדשן (פסקים וכתבים ס' נב) דן, בענין אתרוג בשאר ימים שחלקוהו לחתיכות הרבה, אם כשר למצוה, והאריך לבאר בכמה טעמים שפסול. ובתוך דבריו כתב, שאחד מן הטעמים לפסול הוא, משום שאינו נקרא אתרוג אלא חתיכת אתרוג. ומשמע מדבריו, שאינו סובר כדעת הר"ן שצריך שישתייר בו רוב, שלא הזכיר התרומת הדשן כלל שיעור רוב, אלא

העיקר שלא תהא חתיכה קטנה כל כך שאין עליה שם אתרוג אלא חתיכה, אך מכל מקום שיעור כביצה ודאי צריך, כפי שכתב שם שכל שכן אם החתיכות נצטמקו לפחות מכשיעור, שוודאי פסולים, שאין בהם שיעור⁶.

מכל הנזכר מבואר, שהמפרשים נקטו בפשיטות שבאתרוג חסר צריך שישאר בו שיעור כביצה, ובהכרח הטעם משום הדר, שכל שהוא פחות מכביצה אינו הדר, שלטעם של גמר פירא לא היה לנו לפסול כל שהיה בו מתחילה שיעור כביצה. וכן כתבו החיי אדם (שם) והביכורי יעקב (שם ס"ק מט: נא), שמדברי הראשונים הנ"ל מוכח, שאתרוג שנצטמק ונחסר משיעור כביצה פסול. אך החיי אדם כתב, שמדברי הר"ן והרשב"א שלא הזכירו אלא שיעור רוב, נראה שסוברים שאף פחות מכביצה כשר אם יש בו רוב, וסוברים שלמסקנא חזרו מהסברא שפחות מכשיעור אינו הדר.

טעם נוסף לפסול שצריך מינכרא לקיחתו

לכאורה יש לומר טעם נוסף לזה שצריך שיעור כביצה באתרוג. והוא על פי מה שהקשו בגמרא (סוכה לה): על מה שנאמר (ויקרא כג. מ) 'פרי עץ הדר', מנין לנו שהכוונה לאתרוג, 'אימא פלפלין'. ותירצו 'משום דלא אפשר, היכי נעביד, ונקוט חדא, לא מינכרא לקיחתה, ונקוט תרי או תלתא, פרי אחד אמר רחמנא ולא שנים ושלושה פירות, הלכך לא אפשר'. מוכח מזה, שיש דין באתרוג שצריך שתהא ניכרת הלקיחה, ואם כן אפשר שמשום זה צריך באתרוג שיעור כאגוז או כביצה, בכדי שתהא ניכרת הלקיחה.

וכן מבואר בדברי **התוספות** (שם ל. ד"ה משום), שכתבו הטעם שאתרוג של אשירה פסול, משום דכתותי מיכתת שיעוריה (עיין סוכה לא:). וכתבו, שאף שאמרו בגמרא שהטעם שצריך שיעור הוא משום דלא גמר פירא, ואם כן מה איכפת לנו בזה דמיכתת שיעורי מאחר שיודעים שנגמר הפרי, מכל מקום צריך גם שתהא מינכרא לקיחתו. מפורש בדבריהם, שגם מטעם זה צריך שיעור כדי שתהא ניכרת הלקיחה.

לפי זה יש לנו טעם נוסף לאסור אתרוג שנצטמק, שמאחר שחסר עכשיו מהשיעור לא מינכרא לקיחתה, ואין לנו תועלת בזה שהיה בו בתחילה שיעור כביצה.

דעת הביכורי יעקב שאין לפסול מטעם זה

אולם **הביכורי יעקב** (שם ס"ק נא) כתב, שאין לומר שגם בנתמעט יש פסול משום דלא מינכרא לקיחתו. שהרי בגמרא משמע שבשנים ושלושה פלפלין מינכרא לקיחתו, שאחר שאמרו על פלפל אחד שלא מינכרא לקיחתה, הקשו 'ונקוט תרי או תלתא', הרי שבזה אין חסרון של לא מינכרא. ושיעור של שנים ושלושה פלפלין הוא עדיין פחות מכביצה, ובהכרח ששיעור של לקיחה ניכרת אינו כביצה, אלא פחות מזה.

ולכאורה יש להוכיח כן עוד, מזה שלא פירשו בגמרא (בדף לא:) שצריך שיעור כביצה

(ג) וכן מפורש להלכה במגן אברהם (ס' תרמט ס"ק כו), שהרמ"א (שם סעי' ו) הביא דין זה של התרומת הדשן, שאתרוג שחתיכוהו אינו כשר, וביאר שם המגן אברהם, שעל כל פנים צריך שישאר בו שיעור כביצה.

(ב) עיין שם עוד שכתב, שאפשר שגם התוספות מודים להר"ן שצריך שישתייר בו רוב, וגם זה נכלל בדבריהם שכתבו שישאר בו כשיעור.

(א) וראה גם **פרי מגדים** (ס' תרמח מש"ס"ק טו), שאף שפסק להלכה שנצטמק ונפחת מכביצה פסול, מכל מקום נתקשה בטעם הדבר, שהרי הטעם שצריך כביצה הוא משום דלא גמר פירא, ומנין לנו לומר שאינו הדר.

באתרוג מטעם זה שלא מינכרא לקיחתה. ומסתבר שהוא משום שהיה פשוט להגמרא, ששיעור מינכרא לקיחתן הוא פחות מכביצה.

אולם מלשון התוספות הנ"ל משמע קצת, ששיעור לקיחה ניכרת הוא לרבי מאיר בבאגוז ולרבי יהודה בכביצה. שהרי דבריהם שם נאמרו על שיעור כאגוז וכביצה שצריך באתרוג, ועל זה כתבו שאף שבגמרא מבואר הטעם משום דלא גמר פירא, מכל מקום צריך גם מינכרא לקיחתן. והביכורי יעקב לא הזכיר כלל בדבריו את דברי התוספות. וצריך לפרש לדעתו, שלשון התוספות הוא לאו דווקא, שהרי משום מינכרא לקיחתן די בשיעור קטן וכנ"ל, אלא שהתוספות נקטו השיעור שצריך לפי האמת כאגוז או כביצה, ולא ירדו לבאר בזה.⁷

מחלוקת הפוסקים באתרוג הירוק

עוד נידון ענין זה יש באתרוג הירוק ככרתי שפסול, שבגמרא (לא): אמרו גם על זה 'מאי טעמא, לאו משום דבעי הדר', וממילא מוכח לכאורה שלרבי יהודה יש פסול הדר, ודחו 'לא, משום דלא גמר פירא'. וכתבו התוספות (ד"ה הירוק) בזה הלשון: 'אותם אתרוגים הבאים לפנינו ירוקים ככרתי, כשרים אפילו לרבי יהודה כשחוזרים למראה שאר אתרוגים, אפילו בתלוש לאחר ששהו בכלי זמן מרובה, דודאי גמר פריים'. ובפשטות פירוש דבריהם הוא, שלאחר שנשתנו וחזרו למראה אתרוג כשר הרי הם כשרים, שאין לפסולם שמא לא נגמר פריים, שמאחר שנשתנו עכשיו מוכח שנגמר פריים, שאם לא היה נגמר לא היה משתנה.

הטור ושולחן ערוך (סי' תרמח סעי' כא) הביאו דין זה להלכה, שירוק שחזרו למראה אתרוג כשר. אלא שמשלשונם משמע שאין צריך שיחזור אתרוג כולו למראה כשר, אלא שאם יודעים שאתרוג זה יחזור למראה אתרוג הרי הוא כשר מיד, שהרי יודעים שנגמר פרי, ואין פסול בזה שעתה הוא ירוק. וכן הביא **המגן אברהם** (שם ס"ק כב) בשם **המהרי"ל**, שכיון שהתחיל אתרוג להוריק ככרום כשר, שמאחר שסיבת הפסול בירוק הוא משום שלא נגמר הפרי, לכן כשרואים שמתחיל להוריק ככרום מוכח שנגמר פרי. והמגן אברהם הוסיף, שמהתוספות מוכח שאפילו כולו ירוק עכשיו כשר אם יודעים שיחזור למראה כשר, אלא שאין לנו לסמוך על זה, שאין יודעים אם יחזור למראה כשר.

אולם **הב"ח** (שם) כתב, שאין להכשיר אתרוג עד שיחזור כולו למראה אתרוג כשר. ומבאר, שאף שלמסקנת הגמרא מבואר שירוק פסול משום דלא גמר פירא, מכל מקום אין זה אלא לבאר טעמו של רבי יהודה, שאין הכרח לומר שסובר פסול הדר, שיתכן שפוסל משום דלא גמר פירא. אבל לפי מה דקיימא לן שכל שאינו הדר פסול, אין צריך לטעם של לא גמר פירא, שאף בלא זה פסול משום שאינו הדר. וממילא יוצא לנו חומרא מזה, שאף שהתחיל מקצתו לחזור למראה אתרוג הרי הוא פסול, עד שיהא כולו במראה כשר ויהא הדר.

מבואר, שגם הב"ח והמהרי"ל נחלקו במחלוקת הנ"ל, אם למסקנת הגמרא שאמרו הטעם של לא גמר פירא חזרו ממה שאמרו בתחילה שאינו הדר, או שמא טעם זה נשאר, אלא שהוסיפו טעם לפי רבי יהודה. וראה גם בדברי **הט"ז** (שם ס"ק יח) שדחה את דברי הב"ח, שאין לנו ראייה לפסול ירוק משום אינו הדר, שאין מפורש להדיא מה נכלל בפסול הדר, ואכן המקשה סבר שירוק אינו הדר, אבל למסקנא שאין לנו הכרח לזה, מנין לנו לומר שירוק אינו הדר.

דעת הביכורי יעקב ככוונת דברי התוספות

אמנם **הביכורי יעקב** (סי' תרמח ס"ק מט) כתב, על מה שהוכיחו הפוסקים מפשטות דברי התוספות כמהרי"ל להכשיר ולא כהב"ח לפסול, מזה שלא הזכירו התוספות כלל פסול הדר אלא רק זה שלא נגמר פרי, שיש לדחות שיתכן שלא דיברו התוספות אלא מאחר שחזר אתרוג כולו למראה כשר, ובזה היה פשוט להם שאין עכשיו פסול הדר, שהרי במראה אתרוג כשר הוא, ולא הוצרכו לפרש. ולא כתבו אלא להוציא שאין לומר שעדיין יש לפסול מצד שאין זה גמר פירא, משום שהולכים אחר שעת התלישה, ואז היו ירוקים, ורק עכשיו בתלוש הצהיבו, ולכן פירשו שמאחר שרואים שחזר עכשיו למראה כשר, בהכרח צריך לומר שכבר בשעת תלישה היה נגמר פרי, שאם לא כן לא היה יכול לחזור למראה כשר, ולכן כשר האתרוג. אבל לעולם לפני שחזר כולו למראה כשר פסול, משום שאינו הדר. עיין שם.

איברא, שגם אם נאמר כדבריו שאין מדברי התוספות אלו ראייה לזה שלא פסלו ירוק משום הדר, מכל מקום מדבריהם (ל"ד"ה משום) שהובאו למעלה מפורש יוצא שסוברים שלמסקנא לא נשאר בטעם הדר לגבי פחות מכביצה, ואם כן הוא הדין לגבי ירוק ככרתי. שהרי כתבו שם שהטעם שפחות מכשיעור פסול הוא משום דלא גמר פירא, ולא הזכירו כלל פסול הדר.⁸

ביאור האבני נזר שצריך שיעור מהלכה למשה מסיני

בעצם דברי המגן אברהם יש לעיין, שלכאורה סותר את דבריו בשני מקומות הנ"ל. שלגבי אתרוג ירוק (סי' תרמח שם) נוטה לדברי המהרי"ל, שלמסקנת הגמרא אין הפסול מטעם שאינו הדר, אלא רק מטעם שלא גמר פירא. ואילו לגבי אתרוג חסר בשאר ימים (סי' תרמט ס"ק כז) כתב, שצריך שישתייר באתרוג שיעור כביצה, והיינו לכאורה מטעם הדר, שכל שפחות מכביצה אינו הדר, לטעם של לא גמר פירא לא איכפת לנו במה שחסר עכשיו מהשיעור, אם יודעים שהיה בו שיעור כפי שנתבאר. ודוחק לחלק בין אתרוג הירוק לאתרוג שהוא פחות מכביצה, שהרי דברי הגמרא שווים בשניהם, וכן הקשו עליו החיי אדם ושאר הפוסקים.

האבני נזר (או"ח סי' תפב) כתב ליישב, על פי מה שיש להקשות, מדוע הקשו בגמרא דווקא

באתרוג מה הטעם שצריך בו שיעור, ולא הקשו כן בשאר המינים, בלולב הדס וערבה. ולכאורה כשם שבהם אין טעם לשיעורם, שכך נתקבל הלכה למשה מסיני, הוא הדין באתרוג השיעור של כביצה הוא הלכה למשה מסיני, ואין צריך לפרש בו טעם. וביאר האבני נזר שדווקא באתרוג קשה כן, משום שפרי שלם הוא, והוא בריה, ובכל מקום בריה הוא דבר חשוב, ואין צריך שיעור. ולכן הקשו מדוע נתנו שיעור באתרוג ולא הכשירו אפילו בכל שהוא מטעם בריה, ופירשו הטעם או משום הדר, או משום דלא גמר פירא.

לפי זה יש לומר, שדווקא באתרוג שלם שהוא בריה הוצרכו לטעם של לא גמר פירא, אבל באתרוג חסר אין צריך לטעם זה, שאף בלא זה יש לומר שצריך שיעור כביצה משום שכך נתקבל השיעור שלו מהלכתא כמו בשאר המינים, שהרי אינו בריה. וממילא מיושבים דברי המגן אברהם, שלעולם סובר שלמסקנת הגמרא חזרו מטעם הדר, ואין פוסלים פחות מכביצה ואתרוג הירוק אלא משום שלא גמר פירא, ולכן מכשיר המגן אברהם אתרוג ירוק שהתחיל להצהיב וכדעת המהרי"ל. אך בכל זאת מצריך שיעור בחסר, אך לא מטעם הדר, אלא משום שמאחר שחסר הוא ואינו בריה, צריך שיהא בו שיעור מהלכתא כשאר המינים.

האבני נזר מסיק לפי זה, שיש להכשיר אתרוג שנצטמק, מאחר שהוא שלם והוא בריה ואינו צריך שיעור. וחסרון מצד גמר פירא אין כאן, שהרי היה בו שיעור ונגמר פרי. אך כתב, שאפשר שיש לפסול נצטמק מטעם שאין זה דרך גידולו, כיון שלעולם בתחילת גידולו הוא בשיעור כביצה, עיין שם.

אך קצת צריך עיון בעצם דבריו, מה שכתב שבאתרוג חסר צריך שיעור מהלכה למשה מסיני כמו בשאר מינים. שעל איזה יום נתקבל זה השיעור, הרי ביום ראשון חסר פסול למצוה אף אם יש בו שיעור, ורק בשאר הימים מכשירים חסר כיון שהם מדרבנן, ואם כן על מה נאמרה ההלכה למשה מסיני של שיעור כביצה כל שאינו בריה.

ביאור נוסף ברין נצטמק וברעת המגן אברהם

לכאורה יש לבאר עוד ברעת הפוסקים הפוסלים אתרוג שנצטמק מטעם שאינו הדר, שסוברים שמה שאמרו בגמרא בתחילה שאתרוג שאין בו שיעור כביצה פסול משום שאינו הדר, אין הטעם כפשוטו, שכיון שקטן הוא אינו הדר, אלא החסרון הוא, שמאחר שצריך אתרוג שנגמר פרי להיות בשיעור גדול כביצה, לכן כל שקטן מזה אינו הדר, שנראה לכל שלא נגמר פרי. ונחלקו רבי מאיר ורבי יהודה בשיעור של גמר פירא, לרבי מאיר השיעור כאגוז, ולכן כל שהוא פחות מזה אינו הדר שנראה שלא נגמר פרי, אבל יותר מאגוז הוא הדר, ולרבי יהודה השיעור בכביצה, ולכן צריך שיעור כביצה. ועל זה דחו בגמרא שיתכן שרבי יהודה אינו סובר כלל פסול הדר, אלא פוסל מצד עצם הדבר שלא נגמר פרי, ולא משום שעל ידי זה אינו הדר.

האתרוג נקרא רק חתיכת אתרוג ולא אתרוג, אבל שלם אינו צריך שיעור אלא מטעם בירור שנגמר פרי. והוא לא כתב ששיעור זה הוא מהלכה למשה מסיני משום שאינו בריה, אלא לדבריו חכמים נתנו שיעור זה לחסר, וקבעו שרק בשיעור זה נחשב אתרוג ולא חתיכה.

לדחות ראיית הביכורי יעקב, והוא מיישב את דבריו. וראה תוספת ביכורים הנ"ל, שהשואל שם כתב גם כן לחלק בין חסר לשלם, אך לא מטעם האבני נזר, אלא כתב שאפשר שדווקא חסר צריך שיעור כביצה כדי שיהא נקרא אתרוג, שפחות משיעור זה אפילו אם הוא רוב מן

ד) ובדברי הטור הנ"ל שכתב גבי חסר שצריך שישתייר שיעור, אולי היה אפשר לומר שכונתו לשיעור של מינכרא לקיחתן. אך אין משמע כן, שבכל מקום לא נזכר אלא שיעור כביצה, ואילו היתה כונתו לזה, היה לו לפרש. ה) ועיין עוד בתוספת ביכורים (שם) מה שמאריך השואל

אם כנים הדברים, מיושב היטב מה שקיימא לן שאתרוג שהוא מכביצה פסול משום שאינו הדר, ולא קשה קושיית החזון איש הנ"ל, שמנין לנו לומר שפחות מכביצה אינו הדר, כיון שלרבי מאיר באגוז נחשב הדר, ורבי יהודה אינו פוסל כלל מטעם הדר, ואם כן מי הוא הסובר שפחות מכביצה אינו הדר. שלפי ביאור הנ"ל מובן, שקיימא לן להלכה בשיעור גמר פירא כרבי יהודה שעד כביצה לא נגמר פריו, וממילא יוצא הדין שכל שהוא פחות מזה אינו הדר, שכך נלמד מדברי רבי מאיר שכל שפחות משיעור גמר פירא אינו הדר, אלא שרבי מאיר סובר שבאגוז נגמר פריו, אבל אם היה סובר ששיעור גמר פירא הוא בכביצה, גם הוא היה פוסל פחות מכביצה משום שאינו הדר, שנראה שלא נגמר פריו¹.

לאור הדברים האמורים, מובן דעת הפוסקים הסוברים להלכה שנצטמק פסול, שהם סוברים שכל שחסר מהשיעור אינו הדר אף למסקנא, וממילא פוסלים כל שהוא פחות מכביצה, אף שהיה בו מתחילה שיעור כביצה. שהדבר אינו ניכר עכשיו שהיה בו שיעור, ונראה כמי שלא נגמר פריו ואינו הדר. ואפשר שאף בחסר יש לומר כן, שאף שרואים שחסר

ממנו, מכל מקום אין זה הדר, שאין ניכר להדיא שהיה נגמר פריו, ואין יודעים כמה היה שיעורו, וצריך דווקא אתרוג שיש בו עכשיו שיעור כביצה, שניכר להדיא שנגמר פריו.

ואולי יש ליישב לפי זה גם את דברי המגן אברהם הנ"ל שסותרים זה את זה. שלעולם סובר המגן אברהם, שגם למסקנא נשאר שפחות משיעור וכן אתרוג הירוק אינו הדר למי שסובר פסול הדר, והיינו משום שאין ניכר שנגמר פריו כמו שנתבאר. ולכן כתב שבחסר צריך שיעור כביצה כדי שיהא ניכר שנגמר פריו, וכונתו שבלא זה אינו הדר אף שהוא יודע האמת שהיה בו שיעור, וכן בירוק ככרתי כל שכולו ירוק פסול שאינו הדר. אבל אם התחיל להצהיב כשר, שהרי אנו רואים שנגמר פריו ועומד להצהיב כולו, וממילא אין חסרון הדר, שכל חסרון הדר הוא רק מה שלא ניכר שנגמר פריו. ועיין היטב בה.

דין נצטמק בשאר ימים

כתב הביכורי **יעקב** (בתוספת ביכורים שם), שאף בשאר ימי החג פסול מצטמק, ולא דווקא ביום ראשון. אך כתב, שאם יש לו ספק שמא יש בו כשיעור, יש להכשיר מטעם ספק

ספיקא, שדין נצטמק ספק הוא אם פסול או לא כמו שנתבאר, ואפילו לדעת המחמירים יש כאן ספק שמא יש בו שיעור. אך מסיק, שיתכן שאין זה ספק, שספק חסרון ידיעה אינו כלום, והניח בצריך עיון, עיין שם.

ומשמע מדבריו, שאם יודעים בוודאות שאין בו שיעור אין מכשירים. אך באמת יש לומר, שאף בזה יש ספק ספיקא, שהרי נחלקו הראשונים אם פסול הדר נוהג בשאר ימים או לא, ואם כן יש לומר שהוא ספק ספיקא, שאפילו לדעת הסוברים שנצטמק פסול משום שאינו הדר, מכל מקום כשר לדעת הרמב"ם (הל' לולב פ"ח ה"ט, וראה כסף משנה שם) וסיעתו המכשירים פסולי הדר בשאר הימים. וכעין מה שכתב המשנה ברורה (ס' תרמ"ט ס"ק מט, ובשער הציון שם ס"ק נג) לגבי חזית, שיש להקל בשאר הימים משום ספק ספיקא, שמא פסולו משום חסר ולא משום הדר, ואפילו אם פסולו משום חסרון הדר, כשר לדעת המקילים בשאר ימים.

אך יתכן שהביכורי יעקב סובר, שאין לצרף שיטה זו לספק ספיקא, כיון שקיימא לן להלכה כהמחמירים, שפסולי הדר נוהגים בכל שאר הימים, ולא דווקא ביום ראשון.

¹ ירוק, אלא פוסל מטעם שאינו הדר.

פירא, וחולק על שיעור גמר פירא של רבי יהודה, או שסובר שאין צריך שיהיה נגמר פריו כמו שמכשיר אתרוג

(ז וראה בשפת אמת (סוכה לא), שנסתפק בדעת רבי מאיר הסובר שיעור אתרוג כבאגוז, אם טעמו משום דלא גמר

♦ תמצית השיעור ♦

- ✦ **סתירה** במגן אברהם, בירוק משמע שאין פסול הדר, ובחסר משמע שצריך הדר. ובאבני נזר שלמסקנא אין צריך הדר, וצריך שיעור בחסר משום הלכה למשה מסיני.
- ✦ **אבני נזר מכשיר** לפי זה נצטמק, אך חושש לפסול משום שאינו דרך גידול.
- ✦ יתכן שגם להוה **אמינא** המחלוקת מהו הדר לענין גמר פריו. ויש מקור מרבי מאיר לדין הדר. ומובן מה שנצטמק פסול. ויש ליישב גם הסתירה במגן אברהם.
- ✦ **בכורי יעקב** מסתפק **בשאר ימים** ונצטמק וספק אם יש שיעור, אם מתירים משום ספק ספיקא, או שספק חסרון ידיעה אינו כלום.
- ✦ לכאורה גם **בודאי** חסר משיעור יש ספק ספיקא, שמא אין דין הדר בשאר ימים. ואולי לא נחשב ספק לבכורי יעקב, דקיימא לן שיש הדר בשאר ימים.

- ✦ צריך שיעור לברכה, ומשמע **כביצה**. ובר"ן שישתייר רוב, ומשמע שאין צריך כביצה. ואולי תלוי הנ"ל.
- ✦ אפשר שגם לר"ן צריך כביצה, ועיקר כונתו שגם בכביצה צריך רוב אתרוג.
- ✦ **בתרומת הדשן** שאתרוג שחתכוהו לחתיכות בשאר ימים פסול משום שהוא חתיכת אתרוג, ומשמע שאין צריך רוב אבל כביצה צריך.
- ✦ מראשונים הנ"ל שחסר צריך כביצה מוכח שנצטמק פסול.
- ✦ גם לטעם 'לא מינכרא לקיחתן' בפשטות אתרוג שנצטמק פסול. וכן משמע מלשון התוספות. אך בבכורי יעקב משמע שגם בפחות משיעור יש לקיחה ניכרת.
- ✦ מחלוקת ב"ח ומהרי"ל בירוק שיודעים שיחזור למראה כשר. ומבואר שגם כן נחלקו אם למסקנא נשאר טעם הדר.

- ✦ **ספק** באתרוג שהיה בו שיעור ונצטמק לפחות משיעור.
- ✦ להוה **אמינא** בגמרא שיעור אתרוג משום הדר, ולמסקנא בפשטות משום **דלא גמר פריו**. ולכאורה לטעם הדר נצטמק פסול ולטעם גמר פרי כשר.
- ✦ **חיי אדם** פסק שפסול, שגם למסקנא פחות משיעור אינו הדר, אלא שאף אם אין סוברים הדר יש פסול של גמר פרי.
- ✦ לבכורי יעקב וביאור הלכה פסול, אבל אם אין לו אחר יטול בלא ברכה.
- ✦ לחזון איש כשר ומברך, שלמסקנא אין לנו מקור שאינו הדר. אך אם יצטמק לפחות מאגוז לכאורה גם לדעתו אין לברך.
- ✦ **בכורי יעקב** מביא ספק באתרוג שיודע שיצטמק במשך החג לפחות משיעור, ומשמע שבנצטמק ודאי פסול.
- ✦ **בתוספות** שבשאר הימים שחסר כשר

כל הזכויות שמורות
 יו"ל ע"י מכון 'טעם התורה'
 להוצאת שיעורי הגאון הגדול
 מוה"ר רבי יעקב גרינוואלד שליט"א
 להערות והארות ולכל ספרי המכון:
 טל: 972-533-144155
 דוא"ל:
 taamhatoreh@gmail.com

לאור באור התורה

הביאו ברכה לתוך ביתכם - ספרי 'באר יעקב' הנפלאים שיעורים וסוגיות מאור תורתו של עמוד התורה שליט"א אוצרות יקרים מפז מעומקה של תורה - לארכה ולרחבה ערוכים וכתובים בטוב טעם ודעת ובשפה שוה לכל נפש

להשיג בחנויות הספרים המובחרות
 לפרטים נוספים: 053-314-4155

